

การเมืองเรื่องภาษา: อำนาจที่มากกว่าการสื่อสาร

ภาษา เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤตว่า ภาษ (พา-สะ) มีความหมายว่า พูด บอกกล่าว พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสภา พ.ศ. 2554 ให้ความหมายคำว่า ภาษา (น.) ไว้ว่า เป็น ถ้อยคำที่ใช้พูดหรือเขียนเพื่อสื่อความของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือเพื่อสื่อความเฉพาะวงการ

ภาษาสร้างความเป็นมนุษย์

สารคดี Nova Science Now ตอน What Makes Us Human? (อะไรทำให้เราเป็นมนุษย์?) ได้เสนอทฤษฎีที่ว่าด้วย “ภาษา” คือเครื่องมือที่สร้างเราให้กลายมาเป็นมนุษย์ ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวมาจากการคาดการณ์ของนักวิจัยที่พยายามหาคำตอบเกี่ยวกับจุดกำเนิดของภาษาจึงนำเอาวิธีการสร้างเครื่องมือหินของมนุษย์ในอดีตมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อเปรียบเทียบกับการสร้างประโยคที่ซับซ้อนของมนุษย์ในยุคปัจจุบันโดยอาศัยการทำงานของเซลล์สมองเป็นเกณฑ์ในการเปรียบเทียบ สาเหตุที่มองว่าภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญของการสร้างความเป็นมนุษย์เพราะภาษาเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการแบ่งปันความคิดและข้อมูลที่ซับซ้อนของมนุษย์ซึ่งแตกต่างจากการเห่าหอนหรืออยู่ค้ำรามของเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลก การทดลองของนักวิจัยให้ข้อค้นพบว่า ในขณะที่มนุษย์ใช้ความพยายามในการสร้างเครื่องมือหินที่มีความซับซ้อน สมองบริเวณส่วนโบรคา ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างไวยากรณ์และรูปประโยคก็จะถูกกระตุ้นไปด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าการสร้างเครื่องมือหินและการสร้างรูปประโยคของมนุษย์ถูกพัฒนาขึ้นมาจากเซลล์สมองส่วนเดียวกัน (ปิติวรรณ สมไทย, 2561)

การสร้างอำนาจผ่านภาษา

แม้ว่าเครื่องมือหินที่เป็นจุดกำเนิดของภาษาของเหล่ามนุษย์จะถูกพัฒนาให้มีความทันสมัยมากเพียงใดก็ตามแต่เป้าหมายในการใช้ประโยชน์ของพวกมันกลับยังคงเดิม ผิดจากภาษาของมนุษย์ที่ถูกพัฒนาน้อยมากเมื่อนำมาเปรียบเทียบกัน มนุษย์ไม่ได้สนใจที่จะพัฒนารูปแบบของภาษาแต่กลับสนใจแค่เพียงการนำเอาภาษามาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างคุณประโยชน์ให้กับตัวเองเสียมากกว่า มนุษย์พัฒนาภาษาในฐานะที่เป็นเครื่องมือเพื่อใช้ประโยชน์ในรูปแบบและหน้าที่ที่แตกต่างกัน หนึ่งในนั้นคือการใช้ภาษาเพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับควบคุมมนุษย์ด้วยกันเองทั้งในด้านความเชื่อ ลังคม หรือแม้กระทั่งด้านการเมืองการปกครอง ภาษาถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความชอบธรรมในการยกสถานะของผู้ใช้ภาษาให้อยู่สูงเหนือกว่ามนุษย์กลุ่มอื่น ๆ ทั้งยังสร้างระดับและชั้นชั้นของภาษาขึ้นมาเพื่อควบคุมให้ผู้อื่นยอมจำนนอยู่ภายใต้อำนาจของตนเอง (ปิติวรรณ สมไทย, 2561) อำนาจที่เกิดจากการใช้ภาษาไม่ใช่อำนาจที่ได้มาจากการใช้กำลังบังคับข่มขู่ แต่อำนาจของภาษาจะ

ทำหน้าที่ในการเข้าไปครอบงำทางความคิด (manipulate) ซึ่งจะนำไปสู่ความยินยอมพร้อมใจของผู้ที่ถูกครอบงำ (Fairclough, 1989, อ้างถึงใน วุฒินันท์ แก้วจันทร์เกตุ, 2558)

การสื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ ผ่านการใช้ภาษาเป็นเรื่องปกติธรรมดาของมนุษย์ที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในชีวิตประจำวัน โดยมีจุดประสงค์เพื่อถ่ายทอดความคิด ความรู้ และสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนให้เกิดขึ้นร่วมกัน ทั้งยังมีอำนาจที่สามารถบ่งบอกถึงจิตใจ ความคิด ความรู้สึกของผู้พูด และมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนอารมณ์ของผู้ฟังได้ อำนาจของการใช้ภาษาจึงมักเกิดขึ้นในกระบวนการนำเสนอ สร้างภาพตัวแทน และการให้ความหมายแก่สิ่งต่าง ๆ (บุญยัสเอนอ ตรีวิเศษ, และ สมเกียรติ รักษ์มณี, 2560) ภาษาที่ถูกถ่ายทอดออกมาเพื่อใช้สื่อความหมายในรูปแบบของคำพูดหรือข้อความโดยมีอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อจัดการหรือบงการผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการใช้ภาษานั้น ๆ จะถูกเรียกว่า วาทกรรม (discourse) ซึ่งมีความสามารถในการกำหนดความคิด ชีวิต และความเป็นไปในด้านต่าง ๆ ของสมาชิกในสังคม ดังนั้นแล้วภาษาจึงมิใช่เพียงแค่เครื่องมือที่ถูกใช้เพื่อการสื่อสาร แต่ยังสามารถสร้างวิธีคิดและแนวทางการปฏิบัติของสังคม อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือเพื่อใช้สร้างประวัติศาสตร์ เชื่อมโยงอดีตเข้าหาปัจจุบัน และสร้างสรรค์อนาคตใหม่ขึ้นมา จึงนับได้ว่าภาษาเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ในการสถาปนาและรักษาอำนาจให้ยังคงอยู่ได้ต่อไป (พงษ์พันธ์ กิรติวคิน, 2560; เสรี พงศ์พิศ, 2565)

หากกล่าวถึงคำว่า “วาทกรรม” หลาย ๆ คนคงคุ้นเคยกับชื่อของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ผู้ซึ่งถูกยกย่องว่าเป็นเจ้าแห่งทฤษฎีวาทกรรม ฟูโกต์ได้พยายามตีแผ่ให้เห็นถึงเบื้องหลังของความจริงที่เกี่ยวข้องอยู่กับอำนาจบางอย่าง ซึ่งมักมาในรูปแบบของการใช้ภาษา หรือ วาทกรรม เพื่อสถาปนาชุดความรู้ และ ความจริงของสังคมขึ้นมา ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ไม่ใช่สิ่งที่จะสามารถดำรงอยู่ได้อย่างคงทนถาวรหากปราศจากอำนาจ (ภานุวัตร เอื้ออุดมชัยสกุล, 2566) และฟูโกต์ยังตั้งคำถามว่า ความรู้ ที่ถูกเชื่อโดยคนส่วนใหญ่ในสังคมจนได้รับการยอมรับว่าเป็นความจริงนั้น แท้จริงแล้วคือความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากผู้ที่มีอำนาจในสังคม ดังนั้น ความรู้และอำนาจจึงไม่สามารถแยกให้ขาดออกจากกันได้ ซึ่งความรู้ อำนาจ และความจริงได้ผสมผสานกันจนกลายมาเป็นวาทกรรม โดยที่ความรู้และความหมายจะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตัวของพวกมันเอง แต่จะขึ้นอยู่กับมุมมองของคนแต่ละกลุ่มว่ามีมุมมองและสร้างความหมายให้กับพวกมันอย่างไร (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2555, อ้างถึงใน พงษ์พันธ์ กิรติวคิน, 2560) แต่ในขณะเดียวกัน มนุษย์แทบทุกคนก็ล้วนแล้วแต่สร้างความจริงในแบบเฉพาะของตัวเองขึ้นมาผ่านภาษาที่บุคคลนั้น ๆ ใช้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการกำหนดความคิดของคนผู้นั้นด้วยเช่นกัน (สุวินัย ภรณวลัย, 2548)

การที่มนุษย์พัฒนาภาษาขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสร้างอำนาจให้กับตนเองส่งผลให้ภาษาต่าง ๆ ที่ถูกถ่ายทอดออกมานั้นมีอำนาจขึ้นมาด้วยเช่นกัน ภาษาเหล่านี้จะมีบทบาทในการควบคุมให้สมาชิกกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นไปตามความต้องการของผู้ที่มีอำนาจในการ

ใช้ภาษานั้น ๆ อาทิ การใช้ภาษากฎหมายในการกำหนดทิศทางหรือนโยบายต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมสมาชิกในสังคมให้ปฏิบัติตามอยู่ในกรอบของสังคมที่ผู้มีอำนาจกำหนดขึ้น

อำนาจที่ไม่เท่าเทียมของภาษา

เมื่อมองย้อนกลับไปในช่วงยุคล่าอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจตะวันตก จะพบว่าภาษาถูกใช้เป็นหนึ่งในเครื่องมือของผู้กดขี่โดยมักจะกระทำผ่านระบบการศึกษาที่กำหนดขึ้นมาโดยเจ้าอาณานิคมเพื่อหลอมรวมและกลบกลบอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์และชนพื้นเมืองให้เลือนหายไป กลุ่มชาติพันธุ์และชาวพื้นเมืองจะได้รับอนุญาตให้สามารถสื่อสารกันได้ผ่านภาษาอังกฤษเท่านั้น และจะถูกลงโทษหากพูดภาษาถิ่นเดิมออกมา ในประวัติศาสตร์ยุคล่าอาณานิคมของไทยก็พบว่าภาษาถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองด้วยเช่นกัน ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ใช้วิธีการล่าอาณานิคมแบบรวมศูนย์อำนาจเพื่อป้องกันการตกเป็นประเทศอาณานิคมของชาติตะวันตก การศึกษาถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมและหลอมรวมให้กลุ่มชาติพันธุ์และชนพื้นเมืองต่าง ๆ เป็นหนึ่งเดียวกับสยาม เห็นได้จากการบังคับใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461 และ พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ที่กำหนดให้ใช้ภาษาไทยกลางในหลักสูตรการเรียนการสอน หรือแม้กระทั่งเหตุการณ์ในปี พ.ศ.2488 ที่รัฐบาลไทยไม่อนุญาตให้เปิดโรงเรียนของชาวมลายูในประเทศไทย และบังคับให้ชาวมลายูเรียนเฉพาะภาษาไทยเท่านั้นเพื่อลบล้างอุดมการณ์ชาตินิยมของชาวมลายูและภาษามลายู (ปัญญาพร แจ่มวุฒิปรีชา, 2566)

โดยปกติแล้วภาษาแทบจะไม่มีพิษภัยอะไรเลยหากปราศจากผู้ใช้งาน แต่เมื่อภาษาถูกหยิบยกมาใช้ทั้งในแง่ของภาษาพูดและภาษาเขียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อภาษาถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อจัดระเบียบสังคมในด้านต่าง ๆ เป็นเหมือนการสร้างคุณค่าและมอบอำนาจให้แก่ภาษาเหล่านั้น เพื่อให้สามารถรับใช้ความต้องการของสังคมได้ และในขณะเดียวกันภาษาก็มีอำนาจในการสร้างความเป็นอื่นหรือความแปลกแยกให้เกิดขึ้นภายในสังคมด้วยเช่นกัน ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาจึงตกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของภาษาอย่างไม่รู้ตัว เป็นเรื่องปกติที่ในสังคมหนึ่ง ๆ จะยกย่องให้บางภาษามีสถานะที่สูงส่งหรือมีอำนาจมากกว่าภาษาอื่น ๆ หากกล่าวถึงบริบทของสังคมไทยในปัจจุบัน ภาษาที่ถูกยกย่องว่ามีคุณค่าหรือมีอำนาจมากกว่าภาษาอื่นไม่ใช่ภาษาไทยแต่กลับเป็นภาษาต่างประเทศอย่างภาษาอังกฤษ ตามค่านิยมของสังคมไทยผู้ที่มีความสามารถในการสื่อสารภาษาอังกฤษจะถูกมองว่าเป็นคนเก่ง ฉลาด และมีความทันสมัย แต่ภาษาไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาไทยสำเนียงภาคกลางจะมีอำนาจที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อถูกนำไปเปรียบเทียบกับภาษาไทยสำเนียงอื่น เนื่องจากบทบาทที่ถูกกำหนดโดยสังคมให้เป็นภาษามาตรฐาน (standard discourse) หรือสำเนียงมาตรฐาน (standard accent) ทำให้มีอำนาจนำในทางวัฒนธรรม และมีอำนาจในการผลักดันให้ภาษาไทยที่อยู่นอกเหนือจากสำเนียงภาคกลาง

มีความเป็นอื่น วาทกรรมดังกล่าวมักถูกต่อย้ำและสะท้อนออกมาในหลายรูปแบบ ที่เห็นได้บ่อยคือ การสร้างความตลกขบขันให้กับสำเนียงแบบอื่นผ่านสื่อ เช่น การสร้างความตลกขบขันให้กับภาษากลางทองแดง (การพูดภาษาไทยกลางติดสำเนียงใต้) ผ่านละครโทรทัศน์ รายการตลก และการโฆษณาสินค้า (อัจฉราวรรณ บุรีภักดี, 2556)

บทสรุป

ภาษาไม่ใช่เพียงแค่เครื่องมือที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการสื่อสารอย่างที่เคยเข้าใจกัน แต่ภาษายังเป็นเครื่องมือที่ถูกนำมาใช้เพื่อผลิตสร้างและสืบทอดอำนาจให้ยังสามารถดำรงอยู่ได้ต่อไปตามความต้องการของผู้ที่มีอำนาจในภาษานั้น ๆ การใช้อำนาจผ่านภาษาแตกต่างจากการใช้อำนาจผ่านอาวุธ เพราะอำนาจที่ได้มาจากการใช้ภาษานั้นเป็นอำนาจแฝงที่เกิดจากการยินยอมพร้อมใจเนื่องจากการถูกรอบงำทางความคิด เป็นอำนาจที่ทรงพลังและมีความสามารถในการควบคุมให้ผู้ถูกรอบงำยอมกระทำในสิ่งที่ผู้มีอำนาจต้องการ ซึ่งภาษาที่มีอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้องจะถูกเรียกว่า วาทกรรม (discourse) เป็นชุดความรู้หรือความจริงที่ถูกสร้างขึ้นมา ณ ช่วงเวลาหนึ่ง ไม่ใช่สิ่งที่จะสามารถดำรงอยู่ได้อย่างคงทนถาวรหากไร้ซึ่งอำนาจ แต่กลับมีอำนาจอย่างมหาศาลในการกำหนดความคิด วิถีชีวิต และความเป็นไปของสมาชิกในสังคม โดยที่สมาชิกเหล่านั้นอาจไม่เคยคิดมาก่อนว่าความรู้และความจริงที่ถูกยอมรับ เชื่อถือ และยินยอมปฏิบัติตามกันนั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าเพื่อสร้างผลประโยชน์และรักษาไว้ซึ่งอำนาจเหล่านั้น

เมื่อภาษาถูกใช้เป็นเครื่องมือของผู้ที่มีอำนาจ ภาษาจึงถูกทำให้มีอำนาจขึ้นมาด้วยเช่นกัน แต่ทุกภาษาใช้ว่าจะมีอำนาจเท่าเทียมกัน ในบางครั้งภาษาหนึ่งถูกใช้เป็นเครื่องมือในการกดขี่หรือทำลายอีกภาษาหนึ่งให้เลือนหายไป เกิดเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของภาษา กล่าวคือ บางภาษาถูกยกย่องว่ามีคุณค่าและอยู่ในสถานะที่สูงส่งกว่าภาษาอื่น แต่บางภาษากลับถูกด้อยค่า ถูกทำให้แปลกแยกและไม่ได้รับการยอมรับ กลุ่มคนที่ใช้ภาษาที่มีอำนาจมากกว่า ย่อมมีอำนาจในการกำหนดวิธีคิดและความเป็นไปของสังคม และในขณะเดียวกัน กลุ่มคนที่ใช้ภาษาที่มีอำนาจน้อยกว่าก็จำต้องยอมจำนนตกอยู่ภายใต้อำนาจและปฏิบัติตามสิ่งที่ผู้มีอำนาจกำหนดขึ้นมา สุดท้ายแล้ว ภาษาไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน แต่ยังเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจเพื่อกำหนดทิศทางและความเป็นไปของสังคมด้วยเช่นกัน

ผู้เขียน

ศิริลักษณ์ สุนทรารักษ์ นักศึกษาฝึกประสบการณ์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บรรณานุกรม

- บุญยัสเสนอ ตรีวิเศษ, และ สมเกียรติ รักษ์มณี. (2560). พลังอำนาจทางภาษาจากวาทกรรมของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล. *วิวิธวรรณสาร*, 1(1), 11-38.
- ปัญญาพร แจ่มวุฒิปรีชา. (2566). *ย้อนมองประวัติศาสตร์การล่าอาณานิคมในวันที่การศึกษาเป็นเครื่องมือของผู้กดขี่*. ค้นเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2568, จาก <https://mappamedia.co/posts/colonial-education>.
- ปิติวรรณ สมไทย. (2561). การทำความเข้าใจชีวิต: อะไรทำให้เราเป็นมนุษย์. *วารสารศิลปกรรมบูรพา*, 71-90.
- พงษ์พันธุ์ กิรติวศิณ. (2560). *วาทกรรม อำนาจ และการสื่อสารวาทกรรมภิกษุณีเถรวาทของไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภาณุวัตร เอื้ออุดมชัยสกุล. (2566). 'มิเชล ฟูกูเด' เจ้าพ่อทฤษฎี 'วาทกรรม' ชาว LGBTQ+ ผู้เสนอสารพัดแนวคิดที่พลิกโฉมโลกยุคใหม่. ค้นเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2568, จาก <https://www.thepeople.co/social/look-up/51788>.
- วุฒินันท์ แก้วจันทร์เกตุ. (2558). วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแนวภาษาศาสตร์: แนวทางการศึกษาภาษาโฆษณาในภาษาไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 9(1), 57-74.
- สุวินัย ภรณวลัย. (2548). *อำนาจของภาษา และข่าวสารในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงลึก (ตอนที่ 1)*. ค้นเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2568, จาก <https://mgronline.com/daily/detail/9480000011930>.
- เสรี พงศ์พิศ. (2565). *ภาษาคืออำนาจ ทศวรรษภาษาพื้นเมือง*. ค้นเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2568, จาก <https://siamrath.co.th/c/390102>.
- อัจฉราวรรณ บุรีภักดี. (2556). ภาษา อำนาจ หรือ ความเป็นอื่นผ่านเรื่องเล่ารอบรั้วโรงเรียน. *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์*, 30(2), 203-216.